

Nasza wspólna droga: od Zakładu Polityki Sozologicznej do Studiów nad Rozwojem Niszowym – w 20-lecie Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych

Do refleksji podjętej w niniejszym artykule zainspirowały mnie: zbliżający się Jubileusz 20-lecia Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz Wydawnictwa Ekonomia i Środowisko, a także zaproszenie Pana prof. Leszka Preisnera – Przewodniczącego Polskiego (dawniej Europejskiego) Stowarzyszenia Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz Pana mgr Andrzeja Demianowicza – Prezesa Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych. Osiągnięcia jednostki organizacyjnej związanej z problematyką ochrony środowiska oraz z rozwojem zrównoważonym i trwałym – którą kierowałem w latach 1984-2010 – wpisują się w Jubileusz Fundacji i w dorobek Stowarzyszenia, a równocześnie Fundacja i Stowarzyszenie wspierały i nadal wspierają nasze funkcjonowanie w obszarze nauki, edukacji, a także w życiu społeczno-gospodarczym.

Podmioty organizacyjne i ich ewolucja

Badania nad ekonomiczną problematyką ochrony środowiska podjęte przez nas w 1976 roku w Akademii Ekonomicznej w Katowicach wyprzedziły powołanie jednostki organizacyjnej, statutowo związanej ze środowiskiem przyrodniczym.

Uzyskane wyniki badań i szeroko akcentowana w wymiarze politycznym, społecznym i międzynarodowym potrzeba ochrony środowiska przyrodniczego spowodowały, że w 1984 roku na Wydziale Handlu, Transportu i Usług w Akademii Ekonomicznej w Katowicach (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach) powołany został Zakład Polityki Sozologicznej, który realizował badania poprzez powoływanie zespołów interdyscyplinarnych, do których zapraszano pracowników Akademii Ekonomicznej, niezależnie od ich instytucjonalnego przyporządkowania, a także pracowników spoza uczelni.

Osiągnięcia badawcze sprawiły, że w 1992 roku kierownictwo uczelni powołało Katedrę Ekologii, a w 1996 roku Katedra Ekologii – zgodnie z podstawowym profilem realizowanych badań – przyjęła nazwę Katedry Ekologii i Ekonomii Środowiskowej. Istniała ona w Akademii Ekonomicznej w Katowicach do 2001 roku.

W 2001 roku – w ramach powołanej przez Sejm RP Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej – utworzona została Katedra Teorii i Programowania Rozwoju, której zostałem kierownikiem. Katedra ta pogłębiła i rozwinęła dorobek – stworzony (pod moim kierunkiem) w Akademii Ekonomicznej w Katowicach – a równocześnie odeszła ona od

wąskiego, sektorowego traktowania problematyki środowiskowej w kierunku rozwoju zrównoważonego i trwałego, to jest rozwoju, który służy człowiekowi.

Z kolei dorobek Katedry Teorii i Programowania Rozwoju przejęty został i jest kontynuowany i rozwijany – na obecnym etapie – w ramach studiów nad rozwojem niszowym przez dr hab., prof. nadzw. Barbarę Piontek przy współpracy z jednostkami naukowymi i praktyką społeczno-gospodarczą. W szerokim zakresie podejmowane są badania nad zarządzaniem rozwojem w układach globalnym i niszowym oraz związana z tym edukacja, zgodnie z konstytucyjną zasadą i koncepcją rozwoju zrównoważonego (art. 5 i 20 Konstytucji RP).

Ogólnie stwierdzić należy, że ewolucja jednostki organizacyjnej, którą kierowałem, była podporządkowana przede wszystkim uwarunkowaniom merytorycznym, osiągnięciom w zakresie problematyki badawczej, ale nie była wolna od wielorakich wpływów i uwarunkowań zewnętrznych.

Problematyka poprawnie zdefiniowanego rozwoju jest wyzwaniem, dlatego dla wielu nie pozostaje ona obojętna w wymiarze politycznym, społecznym i gospodarczym. Przykładem jest likwidacja w 2007 roku Komitetu „Człowiek i Środowisko” przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, którą śp. prof. Stefan Kozłowski opisał w artykule: *Dorobek i zakres działania Komitetu „Człowiek i Środowisko przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk w latach 1970-2007*¹. A po latach zapytać należy, czy fakt ten stał się wyzwaniem dla naszego Stowarzyszenia?

Osiągnięcia naukowe i ich ewolucja

Syntetycznie prezentując osiągnięcia naukowo – badawcze kierowanej przeze mnie jednostki, można je ująć następująco: od ekonomicznej problematyki ochrony środowiska jako składowej polityki społeczno-gospodarczej, przez analizę kategorii rozwój oraz koncepcji i narzędzi zarządzania rozwojem – do urzeczywistniania (programowania) rozwoju.

Na etapie ekonomicznej problematyki ochrony środowiska zrealizowano następujące badania:

- **pierwsza publikacja Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych: *Rachunek sozoeconomiczny nakładów w górnictwie węgla kamiennego*²;**
- organizacja i funkcjonowanie ochrony środowiska na szczeblu centralnym i regionalnym;
- szacowanie strat spowodowanych degradacją powietrza atmosferycznego i degradacją powierzchni ziemi w województwie katowickim;
- społeczno – ekonomiczne koszty i uwarunkowania wydobycia węgla w województwie katowickim;

¹ *Zarządzanie rozwojem: aspekty społeczne, ekonomiczne i ekologiczne*, red. B. Piontek, F. Piontek, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007, s. 63-85.

² Praca zbiorowa pod red. F. Piontki, Europejskie Stowarzyszenie Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Oddział Polski – Białystok, Fundacja Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych, Kraków 1993.

- w ramach polityk częściowych – po raz pierwszy – zdefiniowano politykę sozologiczną (ekologiczną) jako składową ogólnej polityki społeczno-gospodarczej i określono jej zakres przedmiotowy.
Na etapie badań nad rozwojem:
- wykazano, że ekonomia – jako nauka szczegółowa – jest niezbędna dla urzeczywistnienia rozwoju, ale nie może definiować rozwoju i ograniczać go do wzrostu gospodarczego i postępu (przede wszystkim technologicznego);
- zdefiniowano kategorie rozwój i rozwój zrównoważony oraz określono ich wzajemne relacje;
- rozróżniono między konstytucyjną zasadą zrównoważonego rozwoju (art. 5 Konstytucji RP) a koncepcją rozwoju zrównoważonego (art. 20 Konstytucji RP), a także zdefiniowano obydwie kategorie oraz określono obszary i warunki ich stosowania;
- opierając się na wagach przypisywanych trzem rodzajom kapitałów (ekonomiczny, ludzki i przyrodniczy) oraz stosowanych kryteriach, zdefiniowano: proces globalizacji, rozwój zrównoważony i trwały oraz ekorozwój i oceniono je z perspektywy urzeczywistnienia rozwoju;
- określono kryterium dywersyfikujące współczesne koncepcje rozwoju, a jest nim stosunek tych koncepcji:
 - do istnienia i działania,
 - do trzech kapitałów: ekonomicznego, ludzkiego i przyrodniczego,
 - do aksjomatów i prawa naturalnego a do paradygmatów;
- wskazano na priorytetowe znaczenie godności osoby ludzkiej (art. 30 Konstytucji RP) w urzeczywistnianiu rozwoju – rozwój winien służyć człowiekowi;
- wskazano na kluczowe znaczenie aksjomatów i prawa naturalnego w urzeczywistnianiu rozwoju; aksjomaty i prawo naturalne chronią istnienie i kontrolują działanie – składowe kategorii rozwój (egzystencja i działanie);
- opracowano modele graficzne rozwoju zrównoważonego i trwałego, które ilustrują funkcje pełnione przez składowe tej kategorii oraz mechanizmy urzeczywistniania rozwoju i rozwoju pozornego (wcześniej metodę graficzną do ilustrowania procesów ekonomicznych wykorzystali: prof. K. Secomski, prof. K. Markowski, prof. G. Kołodko);
- sformułowano graficzny model zależności między rozwojem a wzrostem ekonomicznym (i procesem globalizacji), będący funkcją postępu w technologiach;
- w sposób pogłębiony rozpracowano kategorię efektywność: określono warunek konieczny i warunek dostateczny efektywności oraz jej rodzaje; wskazano na rolę kategorii efektywność w urzeczywistnianiu przeciwstawnych koncepcji rozwoju, a także na konsekwencje niewłaściwego – niezgodnego z naturą ocenianych podmiotów i zjawisk – stosowania poszczególnych rodzajów efektywności;
- wskazano na miejsce kapitału ludzkiego w urzeczywistnianiu procesu globalizacji i rozwoju zrównoważonego i trwałego;
- przeciwstawne, globalne koncepcje – jakimi są proces globalizacji i rozwój zrównoważony i trwały – odniesiono do układu lokalnego i opracowano dwa przeciwstawne modele rozwoju lokalnego: model wyspy szans (polaryzacyjno-dyfuzyjny) i model niszy, pokazując konsekwencje i postulowane warunki ich stosowania;
- opracowano założenia programowania rozwoju lokalnego według modelu niszy;

- określono rolę i znaczenie technologii, w szczególności technologii opartych na prawach przyrody, w urzeczywistnianiu przeciwstawnych koncepcji rozwoju i wskazano na genezę koncepcji wykorzystywania technologii opartych na prawach przyrody i na skutki ich stosowania przede wszystkim dla kapitału ludzkiego, ale także pozostałych kapitałów;
- wskazano na zagrożenia rozwoju, do jakich może prowadzić budowa społeczeństwa informacyjnego i nowej cywilizacji, związanej z łamaniem kodu cywilizacyjnego, zastępowaniem aksjomatów i prawa naturalnego – paradygmatami;
- określono rolę i znaczenie kategorii tożsamość w urzeczywistnianiu rozwoju i integracji;
- stworzono merytoryczne podstawy dla teorii rozwoju – jako bazy do integrowania nauk szczegółowych – i dla ekonomii personologicznej;
- zbadano, w jaki sposób procedury programowania lokalnego mogą wpływać na urzeczywistnianie rozwoju lokalnego.

Wiele wyników badań, syntetycznie prezentowanych w niniejszym artykule, opublikowano w Wydawnictwie Ekonomia i Środowisko.

Proces edukacyjny

Proces edukacyjny – w kierowanej przeze mnie jednostce – był realizowany w korelacji z badaniami naukowymi. Wyniki tych badań zasilają i pogłębiały dydaktykę i edukację na kolejnych etapach. Zaznaczyć jednak należy, że przez cały okres objęty sprawozdawczością instytucjonalnym umocowaniem dla dydaktyki była specjalność o sukcesywnie zmieniających nazwach: ekologia, ekologia i ekonomia środowiskowa, rozwój zrównoważony europejskich wspólnot lokalnych i zarządzanie rozwojem. Przyjęte rozwiązania organizacyjne – niezależne od pracowników katedry – powodowały, że nasza specjalność, podporządkowana na poszczególnych etapach jej funkcjonowania różnym kierunkom studiów, nie była dostatecznie zintegrowana z kierunkami, do których była przypisana. To dla procesu dydaktycznego nie było korzystne, zwłaszcza kiedy na uczelni dominował technicystyczny model postrzegania rzeczywistości albo wąskoekonomiczny, podporządkowany jednemu, fałszywemu paradygmatowi – bezwzględnej maksymalizacji stopy zysku. Na takie podejście do rozumienia dydaktyki i edukacji nie mieliśmy wpływu jako pracownicy katedry. Pomimo wielu niestety, także negatywnych uwarunkowań – koncepcja doskonalenia specjalności, o zmieniającej się nazwie, była konsekwentnie realizowana, a jej treści dydaktyczne ewoluowały od wąsko rozumianej ochrony środowiska, poprzez wpisanie ochrony środowiska do polityki społeczno – gospodarczej, do koncepcji rozwoju zrównoważonego i trwałego, a następnie narzędzi jej urzeczywistniania. Najkrócej ujmując: od wartości do praktyki. Po ukończeniu naszej specjalności studenci w zdecydowanej większości wysoce pozytywnie oceniali koncepcję kształcenia, zgodnie z którą byli edukowani.

Pracownicy i ich rozwój

Na początkowym etapie tworzenia jednostki organizacyjnej związanej z ochroną środowiska pracownicy podejmowali w niej pracę z własnego wyboru i pod kątem własnych zainteresowań. Reorganizacja sprawiła, że określona liczba pracowników do powołanej jed-

nostki przydzielona została administracyjnie, a ich zainteresowania były bardzo rozproszone: badanie metali nieżelaznych w roślinach, towaroznawstwo, skażenie żywności, degradacja poszczególnych elementów środowiska, polityka sozologiczna, inwestycje w ochronie środowiska, geografia ekonomiczna, finansowanie ochrony środowiska, instrumenty ochrony środowiska. Istniejące uwarunkowania sprawiły, że tak zwane kształcenie kadry było bardzo utrudnione. Dostrzeganymi barierami były:

- głęboka dywersyfikacja zainteresowań pracowników i trudności związane z ich zintegrowaniem;
- fakt, że z uwagi na brak pensum pracownicy zmuszeni byli do równoległego kontynuowania innych – często zmieniających się – przedmiotów dydaktycznych, co przynosiło skutki pozytywne i negatywne;
- ochrona środowiska, a zwłaszcza zrównoważony rozwój nie stały się w Polsce wyodrębnioną dziedziną nauki i nie zaistniała możliwość uzyskiwania stopni naukowych w tym obszarze badawczym;
- inne dziedziny nauki bardzo ostrożnie wyrażały zgodę na tematy prac dotyczące ochrony środowiska i rozwoju zrównoważonego, związane z uzyskiwaniem stopni naukowych.

Na etapie tworzenia Katedry Teorii i Programowania Rozwoju dóbr pracowników był bardziej selektywny. Podobnie jak na obecnym etapie studiów nad rozwojem niszowym.

W ramach istniejących uwarunkowań pracownicy zatrudnieni w jednostkach organizacyjnych, którymi kierowałem, legitymowali się uzyskaniem kolejnych stopni naukowych – łącznie uzyskano sześć stopni doktora nauk ekonomicznych, w tym trzy z zakresu ochrony środowiska, a dwa ukierunkowane na rozwój zrównoważony i trwałe³, oraz trzy stopnie doktora habilitowanego⁴, w tym jeden stopień doktora habilitowanego ukierunkowany bezpośrednio na rozwój zrównoważony i trwałe⁵. Czwarta rozprawa habilitacyjna jest w druku⁶.

Szczególne osiągnięcia pracowników

Do szczególnych osiągnięć, jakimi legitymują się pracownicy jednostek organizacyjnych, którymi kierowałem, należą:

- nagrody: Nagroda Naukowa Sekretarza PAN (1985 – zespołowa), Nagroda III stopnia Funduszu im. W. Goetla (1984 – zespołowa), Nagroda specjalna Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach (2004 – F. Piontek), Nagroda im. J. Kołodziejskiego Fundacji Zrównoważony Rozwój (2002 – B. Piontek), 16 nagród Rektora Akademii Ekonomicznej w Katowicach (w latach 1977-1997) oraz nagrody Rektora Akademii Techniczno – Humanistycznej w Bielsku-Białej;

³ B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2002; M. Klimek, *Zrównoważony rozwój lokalny. Teoria – planowanie – realizacja*, EkoPress, Białystok 2010; na uwzględnienie zasługuje także praca: K. Kowalska, *Rozwój polskich sieci detalicznych jako sposób organizowania siły rynkowej międzynarodowych korporacji handlowych*, Wyd. Difin, w druku

⁴ E. Lorek, *Zmiany w strukturze żywności w Polsce w układzie przestrzennym*, Akademia Ekonomiczna, Katowice 1993; I. Jędrzejczyk, *Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki*, Śląsk, Katowice 1995.

⁵ B. Piontek, *Współczesne uwarunkowania rozwoju społeczno-gospodarczego*, ATH, Bielsko-Biała 2006.

⁶ D. Michalski, *Ryzyko finansowe w systemie sterowania wynikami ekonomicznymi przedsiębiorstwa na rynku energii elektrycznej*, ATH, w druku.

- wpisy do tak zwanej Złotej Księgi Nauki Polskiej, wydawanej w latach 1999-2006, oraz do *International Directory of Experts and Expertise* (F. Piontek – *Expert in Development Management* przez *American Biographical Institute, Inc, USA 2006*);
- dwie książki wykorzystane przez Prezydenta RP do przygotowania wystąpień na Konferencji w Johannesburgu (pismo z dnia 19 września 2002): *Kapitał ludzki w procesie globalizacji a rozwój zrównoważony i trwały*, red. F. Piontek i książka B. Piontek, *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*;
- nadanie tytułu i godności *doktora honoris causa* prof. Franciszkowi Piontkowi przez Katolicki Uniwersytet w Rużomberku (2008);
- powołanie na członka Rady Ekologicznej przy Prezydencie RP (1993-1995, F. Piontek);
- powołanie na eksperta Sejmowej Komisji Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (od 1999, F. Piontek);
- opracowanie przez B. Piontek koncepcji programowej rozwoju samorządności w Polsce *Akademia Samorządności: Przedsiębiorczość i Samorządność. Nowa jakość samorządu i samorządności* – Założenia Programowe, Warszawa 2010 (B. Piontek i zespół);
- zorganizowanie przez Instytut *Akademia Samorządności* ogólnopolskiego *Forum na rzecz suwerenności gospodarki Polskiej* – 24 września 2011 – w ramach problematyki: *Jak zarządzać rozwojem? W jaki sposób zapewnić rozwój zrównoważony i trwały?*;
- cytowanie naszych wyników badań i publikacji w innych dyscyplinach nauki;
- projekt badawczy: *Potrzeby Polski w zakresie emisji CO₂ w latach 2008-2012, w kontekście realizacji celów Strategii Rozwoju Kraju, w tym programów finansowanych z wykorzystaniem środków z Funduszu Spójności oraz Funduszy Strukturalnych*, Warszawa 2006, wykonany na zamówienie Krajowego Administratora Systemu Handlu Uprawnieniami do Emisji, stanowiący merytoryczne wsparcie dla Rządu RP w procesie przydziału przez Komisję Europejską uprawnień emisji na lata 2008-2012 (NAP II) oraz w procesie odwoławczym przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości (W. Piontek i zespół);
- rekomendowałem również na członków Stowarzyszenia niektórych pracowników (Pani prof. Elżbieta Lorek);
- syntetyzując wymienione osiągnięcia szczegółowe, stwierdzić mogę, że pomimo wielu uwarunkowań pozytywnych i negatywnych pod moim kierunkiem utworzona została szkoła naukowa, która obejmuje:
 - stworzenie podstaw teorii rozwoju jako fundamentu dla nauk szczegółowych;
 - stworzenie podstaw ekonomii personologicznej jako teorii o gospodarowaniu trzema kapitałami (ekologicznym, ludzkim i przyrodniczym) w aspekcie zapewnienia rozwoju zrównoważonego i trwałego;
 - umocowanie koncepcji i metod zarządzania rozwojem w teorii rozwoju i ekonomii personologicznej;
 - a zatem zapewnienie, że rozwój musi służyć człowiekowi.

Jesteśmy świadomi, że upowszechnienie tych osiągnięć w polskich ośrodkach naukowych zajmujących się ochroną środowiska i rozwojem zrównoważonym wymaga czasu i refleksji, co powodowane jest w wielu przypadkach bezkrytycznym przyjmowaniem tego, co zewnętrzne i modne.

Podsumowanie

Proszę pozwolić, że niniejsze opracowanie zakończę dwoma przysłowiami łacińskimi: *Tempora mutantur et nos mutamur in illis* oraz *Doctrina multiplēt – Veritas una*. Dlatego Fundacji Ekonomistów Środowiska i Zasobów Naturalnych oraz wszystkim nam, którzy wpisujemy się w rozwijanie i urzeczywistnianie rozwoju zrównoważonego, życzę wytrwałości w kontynuowaniu Naszego Wspólnego Dzieła.

*prof. zw. dr hab., Doktor Honoris Causa, Franciszek Piontek
Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej*